

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ ІСТОРІЯ ТА КУЛЬТУРА УКРАЇНИ

Укладач програми навчальної дисципліни – доцент кафедри гуманітарних і соціальних дисциплін, к. і. н., доцент Помаз Ю. В.

Програма навчальної дисципліни «Історія та культура України» складена відповідно до освітньо-професійної програми Місцеве самоврядування підготовки спеціальності 281 Публічне управління та адміністрування.

Предметом вивчення навчальної дисципліни є український історичний процес та українська культура як цілісність в її історичній динаміці від найдавніших часів до сьогодення, в контексті розвитку світової культури і цивілізації.

Міждисциплінарні зв'язки: навчальна дисципліна професійної підготовки обов'язкової частини тісно пов'язана з такими навчальними дисциплінами як «Публічно-правові основи європейської інтеграції України», «Теорія державного управління», «Етика та естетика».

1. Мета та завдання навчальної дисципліни

1.1. Мета вивчення навчальної дисципліни «Історія та культура України»: надання здобувачам вищої освіти знань про закономірності та особливості політичного, економічного, соціального та культурного розвитку України, її відносин з іншими державами та народами; ознайомлення з основами сучасних підходів до історії національної культури, процесами її історичного розвитку та найбільш значними здобутками, формування системи знань про історичну та соціально-економічну обумовленість художньо-культурологічних процесів в Україні з найдавніших часів до початку ХХІ ст., розуміння пріоритетності таких знань.

1.2. Основні завдання навчальної дисципліни «Історія та культура України»:

- узагальнення досвіду національного державотворення, традицій української державності, значення боротьби українського народу за її відродження та збереження;
- розкриття історії суспільно-політичних та соціально-економічних процесів в Україні, основних етапів українського національно-визвольного руху, його змісту та організаційних форм;
- визначення місця і ролі в українській історії видатних історичних осіб;
- висвітлення змісту і особливостей розвитку української матеріальної та духовної культури, її взаємозв'язок із світовою культурою;
- розуміння здобувачами вищої освіти історичних процесів минулого для вироблення дієвих напрямних та гуманістичних культурних орієнтацій у реаліях сьогодення

1.3. Згідно з вимогами освітньо-професійної програми у здобувачів вищої освіти мають бути сформовані такі компетентності:

загальні:

- здатність вчитися та оволодівати сучасними знаннями;
- здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні;
- здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя;
- здатність працювати в команді;
- здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел;
- здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово.

1.4. Програмні результати навчання:

- використовувати базові знання з історичних, культурних, політичних, соціальних, економічних засад розвитку суспільства;
- застосовувати норми та правила професійного спілкування українською мовою;
- уміти організовувати та брати участь у волонтерських/культурно-освітніх/спортивних проектах, спрямованих на формування здорового способу життя / активної громадянської позиції;
- уміти налагодити комунікацію між громадянами та органами державної влади і місцевого самоврядування.

На вивчення дисципліни відводиться 120 годин / 4 кредити ЄКТС.

2. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни

Тема 1. Вступ до курсу. Стародавня історія України.

«Історія та культура України» як наукова та навчальна дисципліна: мета, предмет, завдання, понятійний апарат і методологічні основи курсу. Джерела з історії української історії та культури, їх класифікація. Періодизація курсу.

Первіснообщинний лад на території України. Синкретизм первісного мистецтва. Найдавніші пам'ятки мистецтва на території України. Трипільська культура.

Державні об'єднання кіммерійців, скіфів, сарматів. Військове мистецтво, релігійні вірування, кургани, пам'ятки культури; «звіриний стиль». Античні міста-держави Північного Причорномор'я та Криму. Суспільний лад, основні галузі господарства, побут, релігія, мистецтво.

Перші писемні згадки про давніх слов'ян (венедів, антів, склавинів). Велике розселення слов'ян. Східнослов'янські об'єднання племен на території України. Суспільний устрій, господарство, побут, звичаї, вірування, родинно-обрядові пісні, пам'ятки матеріальної культури східних слов'ян.

Тема 2. Київська Русь і Галицько-Волинська держава.

Передумови утворення та концепції походження держави Київська Русь. Етимологія назви «Русь».

Основні етапи розвитку давньоруської держави. Внутрішня і зовнішня політика перших київських князів (Аскольд, Олег, Ігор, Ольга, Святослав). Піднесення Русі за Володимира Великого, Ярослава Мудрого. Суспільно-політичний лад Київської Русі. Особливості економічного розвитку. Хрещення Русі та його вплив на суспільно-політичний та культурний розвиток. Причини та наслідки політичної роздробленості Київської Русі. Утворення самостійних князівств. Перші згадки про етнонім «Україна».

Економічне і політичне становище Галицької і Волинської землі. Ярослав Осмомисл. Роман Мстиславович. Об'єднання Галицького і Волинського князівств. Данило Галицький. Галицько-Волинська держава за наступників Данила Романовича. Боротьба Русі з монголо-татарами.

Культура давньоруської держави. Жанри образотворчого мистецтва Київської Русі: монументальний живопис – фрески та мозаїки; станковий живопис – іконопис; книжкова мініатюра. Архітектура. Хрестовобанна система будування культових споруд. Особливості будування давньоруських міст, його складові частини. Церкви й собори, збудовані за часів Київської Русі. Розвиток освіти та наукових знань. Давньоруська музично-театральна культура. Скоморохи – перші професійні актори. Жанри давньоруської літератури. Літописання. Мистецтво оздоблення книги та художнє ремесло. Культура Галицько-Волинської Русі.

Тема 3. Історико-культурний розвиток українських земель у литовсько-польську добу (др. пол. XIV – п. пол. XVII ст.).

Інкорпорація українських земель Литвою. Політика литовських князів на українських землях: Гедимін, Любарт, Ольгерд, Ягайло. Кревська унія, Вітовт, Свидригайло. Литовські статuti. Українські землі у складі Молдовського князівства, Угорщини, Московської держави та Османської імперії.

Польська експансія на українські землі. Віленська, Городельська унії. Люблінська унія. Утворення Речі Посполитої. Політичне становитє українських земель під владою Польщі. Соціально-економічний розвиток. Посилення національно-релігійного та соціально-економічного гноблення. Берестейська церковна унія. Реформаційні та контрреформаційні рухи в Україні.

Причини виникнення українського козацтва. Версії походження козацтва та його організаційна структура перших часів існування. Створення реєстрового козацького війська. Морські походи козаків. П.Конашевич-Сагайдачний, його політична, військова, просвітницька діяльність. Козацько-селянські повстання під проводом К. Косинського, С. Наливайка. Початок опришківства. Козацько-селянські повстання 20–30-х років XVII ст. під проводом М. Жмайла, Т. Федоровича, І. Сулими, П. Бута, Я. Острянина, Д. Гуні. Козацтво як явище світової історії.

Заснування Запорозької Січі, її військовий та суспільно-політичний устрій. Січ – демократична християнська козацька республіка.

Ренесансні ідеї в українській культурі. Острозька слов'яно-греко-латинська академія та її роль у поширенні просвітницьких ідей в Україні. Братства. Реформаційно-гуманістичний характер братського руху. Розвиток освіти і наукових знань. Розвиток друкарства. Першодрукар Іван Федоров. Культурно-просвітницька діяльність Петра Могили. Архітектура і мистецтво. Замкова архітектура на Галицько-Волинських землях. Монументальний живопис – один із основних видів образотворчого мистецтва. Вдосконалення мистецтва іконопису. Іконостас. Провідні світські жанри живопису: портрет, історична, батальна картини, пейзаж. Література. Думи, їх різновиди. Кобзарі як творці та виконавці дум. Культура козацтва та її вплив на розвиток в українцях національної самосвідомості.

Тема 4. Історія та культура Гетьманщини. Бароко.

Україна напередодні національної революції середини XVII ст., її соціально-політичні передмови. Характер, рушійні сили, мета, періодизація національної революції. Основні битви та договори. Утворення Української гетьманської козацької держави, її політичний та адміністративно-територіальний устрій, фінансова система, судочинство. Українська армія. Зміни в соціально-економічному житті. Переяславська Рада 1654 р. Березневі статті та їх оцінка в історичній літературі. Воєнні дії 1654–1657 рр. Віленське перемир'я. Зміна зовнішньополітичної орієнтації Б.Хмельницького. Смерть Б. Хмельницького та його роль в історії України.

Період «Руїни». Гетьман І. Виговський та основні напрями його державної політики. Гадяцька угода 1658 р. Гетьманство Ю. Хмельницького. Переяславські статті 1659 р. Слободищенський трактат 1660 р. Територіальний розкол України на Лівобережжя і Правобережжя. Гетьмани П. Тетеря та І. Брюховецький. Внутрішня і зовнішня політика гетьмана П. Дорошенка. Андрусівське перемир'я 1667 р. та його наслідки для України. Боротьба П. Дорошенка за збереження єдності України. Гетьмани Д. Многогрішний та І. Самойлович. Вічний мир 1686 р. і остаточне закріплення поділу України.

Наступ на політичну автономію України. Гетьман І. Мазепа, його внутрішня і зовнішня політика та роль в історії України. Розрив з Росією та союз із Швецією. Поразка під Полтавою 1709 р. та її наслідки для України. Поява української політичної еміграції. Гетьман в екзилі П. Орлик та його Конституція.

Обрання гетьманом І. Скоропадського. Посилення колоніальної політики Російської імперії щодо України. Перша Малоросійська колегія. Наказний гетьман П. Полуботок. Перша ліквідація гетьманства. Зміцнення української державності за гетьманування Д. Апостола. Друга ліквідація гетьманства. Останнє відновлення гетьманського правління. К. Розумовський. Обмеження козацького самоврядування на Слобожанщині. Остаточна ліквідація гетьманства. Друга Малоросійська колегія.

Скасування полково-сотенного устрою Гетьманщини. Ліквідація Запорізької Січі та подальша доля козацтва. Закріпачення селян Лівобережної України. Поширення на українську козацьку старшину прав російського дворянства. Остаточна інкорпорація України в державну структуру Російської

імперії. Приєднання до Росії південних регіонів України та Криму. Політичні й економічні наслідки остаточної втрати державної автономії України. Три поділи Польщі та їх вплив на долю українських земель. Зміни у політичному становищі правобережних та західноукраїнських земель.

Вплив козацтва – визначальний чинник розвитку культури і мистецтва України Нового часу. Освіта і наука. Києво-Могилянська академія – головний осередок культурного життя. Заснування колегіумів. П. Могила, Л. Баранович, С. Яворський, Ф. Прокопович, Д. Бортнянський – представники провідних галузей тогочасної української культури: філософії, педагогіки, літератури, мистецтва, книгодрукування тощо. Ренесансні процеси в українській літературі. Розвиток традиційних літературних жанрів. Полемічна література (І. Вишенський, Г. Смотрицький, С. Зизаній, Х. Філалет). Старшинсько-козацькі літописи. Паломницька література. Музична та театральна культура. Український вертеп. Поява шкільного театру і шкільної драми. Архітектура і мистецтво. Світоглядно-естетична своєрідність стилю українського бароко. Пам'ятки барокового мистецтва в українській архітектурі. Класицизм – новий європейський стиль української культури. Видатні українські архітектори та художники. Малярство монументальне та станкове. Становлення світського живопису, портрет. Жанрове оновлення усної народної творчості. Декоративно-ужиткове мистецтво.

Тема 5. Україна в складі Російської та Австро-Угорської імперій у XIX ст. Національно-культурне відродження України.

Політичне становище та соціально-економічний розвиток України у складі Російської імперії та Австрійської монархії у п. пол. XIX ст. Україна в російсько-турецьких війнах та французько-російській війні 1812 р. Масонський та декабристський рухи в Україні. Кирило-Мефодіївське братство. Національне відродження в Україні, його зміст та основні етапи. Особливості національного відродження на західноукраїнських землях. «Руська трійця» в історії суспільно-політичного руху й культури України. «Русалка Дністрова». Західноукраїнські землі в революції 1848 р.

Скасування кріпосного права в підросійській Україні. Особливості селянської реформи в різних регіонах України. Реформи адміністративно-політичного управління: судова, земська, міського самоврядування, військова, шкільна, фінансова, цензурна та їх проведення в Україні. Розвиток українських земель у пореформену добу. Соціально-економічна модернізація України.

Революційно-демократичний рух в Україні. Польське визвольне повстання 1863 р. та його поширення в українських землях. Антиукраїнська політика російського царизму. Циркуляр Валуєва 1863 р. та Емський указ 1876 р. Український культурно-національний рух. Хлопомани. Народники. Діяльність громад. Національне життя в Галичині. Москвофіли. Народовці. Виникнення українських політичних товариств і партій. Робітничий рух в Україні у другій половині XIX ст. Перші робітничі організації, їх ідеологія і програми. Поширення соціалістичних ідей, перші соціал-демократичні гуртки і групи.

Основні тенденції розвитку культури. Становлення нової української літератури та літературної мови. Збагачення жанрів, розширення тематики української літератури другої половини XIX ст. Т. Шевченко – основоположник критичного реалізму в українській літературі. І. Котляревський, П. Гулак-Артемівський, Є. Гребінка, Г. Квітка-Основ'яненко, М. Вовчок, С. Руданський, Ю.Федькович, І.Франко, П. Мирний та ін. в історії української культури. Аматорський театр п. пол. XIX ст. Заснування українського професійного театру (М. Кропивницький, М. Старицький, М. Заньковецька, брати Тобілевичі). Жанрові особливості українського театру XIX ст. Роль громад у культурно-науковому і мистецькому житті України. Внесок М. Драгоманова, М. Старицького, М. Лисенка та ін. у справу піднесення самосвідомості українського народу. Літературно-мистецькі угруповання та їхнє функціональне призначення у тогочасній Україні. Освіта і наука. Втрата Києво-Могилянською академією статусу культурно-освітнього центру. Харківський університет: проблеми, досягнення та значення. Видатні українські науковці: О.Лазаревський, О. Єфименко, О.Потебня, В.Антонович, П.Житецький та ін. Їх роль у розвитку української культури. Архітектура та образотворче мистецтво. Ампір. Панування класицизму. Його прояви в жанрах української культури. Декоративно-прикладне мистецтво. Палацово-паркові ансамблі. Меценати.

Тема 6. Україна на початку XX ст. (1901–1921 рр.). Модерн.

Колоніальний статус українських земель у складі Російської та Австро-Угорської імперій. Революція 1905–1907 рр. в Україні. Основні події. Вибори до Державної Думи і участь в ній українських депутатів. Національне та аграрне питання в програмах і практиці політичних рухів і партій. Зростання національно-визвольного руху в Україні. Виникнення україномовної преси. Створення та діяльність товариства «Просвіта».Третьочервневий державний переворот у Росії. Столипінська реформа та її проведення в Україні. Економічні і політичні наслідки реформи. Масові переселення українських селян до Сибіру і Далекого Сходу. Посилення царизмом політики національного гноблення та великодержавного шовінізму в Україні.

Перша світова війна. Україна у планах іноземних держав. Ставлення до війни різних класів і партій. Утворення «Союзу визволення України». Головна Українська Рада. Українські січові стрільці. Еволюція політичної орієнтації ТУП у ході війни. Військові операції на території України в роки Першої світової війни. Репресії проти українців у Російській і Австро-Угорській імперіях.

Лютнева революція в Росії та її вплив на Україну. Виникнення Рад робітничих, селянських і солдатських депутатів. Призначення комісарів Тимчасового уряду в Україні. Утворення Української Центральної Ради, її соціальна база, партійний склад, програма. Початок українізації армії. Український Національний Конгрес. 1-й Універсал Центральної Ради. Проголошення автономії України. Утворення Генерального секретаріату. 2-й Універсал Центральної Ради. М.Грушевський, В.Винниченко. Збройне повстання в Петрограді в жовтні 1917 р. та боротьба за владу в Києві. 3-й

Універсал Центральної Ради. Проголошення Української Народної Республіки. Конфлікт між Центральною Радою та урядом Радянської Росії. 1-й Всеукраїнський з'їзд Рад. Проголошення в Харкові радянської влади. Боротьба політичних сил за владу в Україні. Вторгнення більшовицьких військ з Росії. Брестський мирний договір (лютий 1918 р.) УНР з Центральними державами. Прийняття 4-го Універсалу Центральної Ради. Проголошення незалежності України. Політична й соціально-економічна ситуація в Україні після Брестського мирного договору: вступ німецько-австрійських військ в Україну, їх політика. Криза Центральної Ради навесні 1918 р. Досягнення і невдачі Центральної Ради у внутрішній і зовнішній політиці.

Гетьманський переворот. Формування уряду. Проголошення української держави. Законодавча діяльність гетьманської адміністрації. Ставлення українських політичних партій до гетьманату. Внутрішня та зовнішня політика української держави. Аграрне питання в діяльності гетьманського уряду. Досягнення в національно-культурній політиці. Повстансько-партизанська боротьба проти окупантів і гетьманського режиму. Зречення П. Скоропадського від влади. Утворення Директорії, її склад, соціальна база, політика. Відновлення УНР. С. Петлюра. Соціальні програми Директорії.

Революційні події 1918 р. на західноукраїнських землях. Утворення Західно-Української Народної Республіки. Державотворчі процеси в ЗУНР. Зовнішньополітична орієнтація ЗУНР. Акт злуки УНР та ЗУНР 22 січня 1919 р. Відновлення радянської влади в Україні в 1919 р. Введення політики «воєнного комунізму». Боротьба за владу у 1919 – 1920 рр. Селянський та повстанський рух. Н. Махно. I зимовий похід. Варшавський договір. Радянсько-польська війна. Ризький мирний договір. II зимовий похід. Причини поразки та основні уроки української національно-демократичної революції.

Особливості розвитку української культури на початку XX ст. Освітній, науковий і технічний рівень в Україні початку новітньої доби. Неоромантична гуманістична концепція особистості в українській літературі. Творчі здобутки корифеїв українського театру. Розвиток музичної культури. Модернізм в архітектурі, скульптурі та малярстві. Особливості українського модерну 1900–1910 рр. Розвиток красного письменства. Образотворче мистецтво, скульптура і граверство у роки визвольних змагань.

Тема 7. Україна в умовах тоталітарного режиму (1921–1991 рр.). Андеграунд.

Внутрішнє і міжнародне становище України після поразки національно-визвольних змагань. УСРР у роки нової економічної політики. Голод 1921–1923 рр. Національно-державне будівництво в Україні. Утворення СРСР як нової форми радянської державності. Причини створення СРСР. Конституційний статус УСРР у складі СРСР. Союзний договір від 30 грудня 1922 р. та його оцінка. Причини прийняття політики українізації, її особливості і наслідки. Український націонал-комунізм. О. Шумський, М. Скрипник, М. Хвильовий, М. Волобуєв. «Розстріляне відродження». Індустріалізація: завдання, характерні ознаки та прорахунки. Колективізація: причини і наслідки. Голодомор 1932–1933 рр. – геноцид проти українського народу. Утвердження

сталінського тоталітарного режиму. Масові політичні репресії 20–30-х рр. та їх наслідки. Західноукраїнські землі в 20–30-х рр. Українська Військова Організація, Організація Українських Націоналістів (ОУН), Українське Національно-демократичне Об'єднання (УНДО), Комуністична партія Західної України (КПЗУ). Карпатська Україна у вирі європейських подій.

Українське питання у міжнародній політиці напередодні та на початку Другої світової війни. Радянсько-німецький пакт про ненапад від 23 серпня 1939 р. та його оцінка. Вхідження західноукраїнських земель до складу СРСР й УРСР. Німецько-радянська війна 1941–1945 рр. і Україна. Поразки Червоної Армії й окупація України нацистською Німеччиною. Встановлення фашистського окупаційного режиму. Рух опору в Україні. Створення та боротьба Української Повстанської Армії. Звільнення України від німецької окупації. Завершення Другої світової війни та її наслідки для України.

Міжнародна діяльність України у повоєнний період, участь у створенні та в роботі ООН. Відбудова народного господарства і особливості соціальної політики. Труднощі відбудовного періоду. Голод 1946–1947 рр. Соціально-економічні та культурні перетворення в західних областях України. Продовження боротьби ОУН та УПА. Масові репресії радянського режиму проти населення Західної України. Операція «Вісла». Церковний собор 1946 р. та його негативні наслідки.

Хрущовська «відлига», її характер в Україні. Боротьба проти культу особи Сталіна та його наслідків. Початок реабілітації жертв сталінських репресій. Спроби лібералізації політичного режиму. Економічні реформи. Соціальні програми М. С. Хрущова. Поява дисидентів в Україні. Зародження руху «шістдесятників». УРСР в роки «застою». Сповільнення темпів економічного розвитку. «Неосталінізм» в політичному житті. Політика русифікації. Розгортання правозахисного і дисидентського руху. Завершальний період СРСР. Перебудова в УРСР.

Радянський період розвитку культури України. Українське національно-культурне відродження 20-х років. Політика українізації та просвітницькі процеси в Україні. Літературні об'єднання («Плуг», «Гарт», «Пролеткульт», «ВАПЛІТЕ» та ін.). М. Хвильовий, літературна дискусія 1928 р. Розвиток української культури в роки радянсько-німецької війни. Група київських неокласиків (М. Рильський, М. Зеров, М. Драй-Хмара, Ю. Клен). Українська культура доби тоталітаризму. Репресії в середовищі українських митців. Соціалістичний реалізм як творчий метод у розвитку української культури в радянську епоху (П. Тичина, В. Сосюра, М. Рильський, М. Стельмах, О. Гончар, Т. Яблонська, І. Макогон, Г. Кальченко, П. Козицький та ін.). Спроби створення «пролетарської культури». Український мистецький авангард (М. Бойчук, К. Малевич, О. Богомазов, О. Новаківський, О. Архипенко, В. Косенко, М. Вериківський, Д. Січинський та ін.). Український модерний театр (Л. Українка, В. Винниченко, О. Олесь). Новаторські театральні експерименти Леся Курбаса. Національно-культурне життя 60–80-рр. (М. Вінграновський, Є. Гуцало, І. Дзюба, І. Драч, Є. Маланюк, Л. Костенко, В. Симоненко, В. Стус, Д. Павличко, І. Багряний, У. Самчук, С. Параджанов, К. Муратова та ін.).

Діяльність «шістдесятників». «Самвидав» і дисидентство. О. Довженко і його місце в українському та світовому кіномистецтві. Андеграунд. Загальні риси радянської культури та проблеми розвитку національної української культури.

Тема 8. Україна в роки незалежності. Постмодернізм.

Спроба серпневого (1991 р.) перевороту у Москві та його наслідки для України. Схвалення Верховною Радою УРСР Акту проголошення незалежності України 24 серпня 1991 р. Загальноукраїнський референдум 1 грудня 1991 р. і вибори Президента України. Денонсація Договору 1922 р. про утворення СРСР. Угода про Співдружність незалежних держав. Затвердження державної символіки України. Стартові умови розгортання державотворчого процесу. Становлення владних структур. Конституційний процес. Прийняття 28 червня 1996 р. Конституції незалежної України. Реалізація нового соціально-економічного курсу і його наслідки. Формування концепції зовнішньополітичного курсу. Л. Кравчук, Л. Кучма, В. Ющенко, В. Янукович, П. Порошенко, В. Зеленський – президенти України. Досягнення і прорахунки. Система влади в Україні. Проблеми політичного, соціально-економічного та духовно-культурного розвитку незалежної України. «Помаранчева революція» 2004 р.: здобутки та втрати. Революція гідності. Українська діаспора в сучасному світі.

Основні тенденції розвитку сучасної української культури. Дегуманізація культури та її прояви в мистецтві кінця ХХ – початку ХХІ ст. Художній світ техногенної цивілізації. Естетика модернізму. Постмодерністська модель світу в українській та світовій інтерпретаціях. Постмодернізм як плюралізм стилевих напрямів в українському мистецтві. Характерні риси українського постмодерну та їх прояви в культурі. Експансія американської «маскультури». Проблема культурного відчуження: поляризація відношень «елітарна культура-народна культура». Особливості розвитку української культури початку ХХІ ст. Мистецькі здобутки українців-емігрантів.

3. Рекомендовані джерела інформації

1. Алексєєв Ю. М., Вертегел А. Г., Даниленко В. М. Історія України : навч. посібник для абітурієнтів та студентів неісторичних спеціальностей вищих закладів освіти. Київ : Каравела, 2004. 256 с.
2. Багацький В. В., Кормич Л. І. Історія України. Київ : Алерта, 2004. 407 с.
3. Європейська та українська культура в нарисах / за ред. Цехмістро І. З. Київ : ЦУЛ, 2003. 320 с.
4. Кордон М. В. Українська та зарубіжна культура. Київ : ЦУЛ, 2002. 507 с.
5. Савченко Н. М., Подольський М. К. Історія України: модульний курс : навч. посібник для студ. вузів. Київ : Інкос, 2006. 544 с.
6. Шаравара Т. О. Історія української культури. Полтава, 2015. 180 с.